

Considerații generale privind eficiența activității de învățământ

Epoca contemporană este marcată de o serie de dezvoltări care cu siguranță vor fi amplificate în anii ce vor veni și care vor genera reacții declanșate de dorința de schimbare permanentă a stilului de viață pentru societatea umană. De aceea, este necesar să ne concentrăm atenția asupra sistemului de învățământ, în general, și asupra învățământului superior în special, mai ales că acesta, prin activitatea pe care o desfășoară, asigură condițiile unei dezvoltări umane reale susținute.

Principala entitate a învățământului universitar este instituția de învățământ superior. Aceasta poate fi considerată un sistem compus din mai multe sub-sisteme (didactic, logistic, administrativ, organizatoric etc.) care interacționează între ele și al căror principal scop este ridicarea nivelului de cultură și civilizație al societății. Acest obiectiv fundamental al sistemului de învățământ este alcătuit din mai multe obiective:

- progresul individului, astfel încât acesta să se bucure la maximum de viață;
- socializarea individului, astfel încât să poată lua parte împreună cu alte persoane la diverse activități;
- asigurarea unor cunoștințe de bază despre alte culturi;
- asigurarea unor deprinderi în diferite domenii;
- asigurarea unor competențe de bază și a unor diferite capacități profesionale.

Individul nu poate decât să beneficieze de pe urma realizării acestor obiective. Același lucru este valabil și pentru societate, care va folosi cunoștințele, aptitudinile și deprinderile individului în scopul promovării progresului economic și social. H.R. Bowen¹ ilustrează cel mai bine scopul sistemului de învățământ, în general, și al învățământului superior în special: „*Scopul primar al educației superioare este de a schimba oamenii în modalitățile dorite. La rândul lor, aceste schimbări pot avea efecte profunde în economie și societate și chiar în cursul istoriei. Dar în primă instanță, obiectivul este de a modifica calități și comportamente ale ființelor umane.*”

În ultimele decenii, odată cu explozia informațională și de cunoștințe, s-a pus problema cuantificării eficienței sistemului de învățământ. Importanța studierii ei rezidă în mai multe aspecte, dintre care menționăm :

- Un prim aspect este constituit de **globalizare**, fenomen care a luat amploare în ultimul timp și care afectează, în proporție mai mare sau mai mică, viața fiecărei

persoane. Economii naționale și chiar culturile naționale se globalizează. Prin aceasta se înțelege că activitățile societății (politica, economia, cultura, sportul etc.) funcționează într-o strânsă dependență la nivel mondial în timp real. Acest fenomen a devenit posibil recent, datorită infrastructurii furnizate de tehnologiile de informatizare și comunicare. Globalizarea implică un nivel ridicat de cultură și civilizație al diferitelor popoare, fapt ce este imposibil de realizat fără un sistem de învățământ eficient și modern.

- Chiar dacă nivelul de bunăstare și tehnologie este mai ridicat decât în trecut, numărul oamenilor care trăiesc în sărăcie este în creștere. Una dintre șansele de redresare pentru țările subdezvoltate o constituie tocmai existența unui sistem de învățământ eficient, capabil să atenueze discrepanțele dintre diferite persoane, sub raportul nivelului de trai.
- Pregătirea educațională a unui individ este strâns legată de șomaj și câștiguri. În general, ratele șomajului scad pe măsură ce pregătirea educațională a individului crește. Spre exemplu, în Marea Britanie rata șomajului este de 9% pentru cei cu vârste între 25 și 64 de ani cu educație primară și secundară (echivalentul liceului în România) și 1.9% pentru cei cu studii universitare (OEDC, 2001). În general, un sistem de cunoștințe sărac, rezultat al unui sistem de învățământ subdezvoltat sau ineficient, este considerat a avea o importanță deosebită în explicarea nivelului șomajului dintr-o țară.

În general vorbind, **eficiența** este definită ca raportul dintre efectele obținute din sistem și resursele consumate. Ea trebuie înțeleasă ca o interacțiune care se stabilește între structura și volumul intrărilor și structura și volumul ieșirilor rezultate. Eficiența activității de învățământ (**eficiența învățământului**) nu face excepție de la această metodologie de cuantificare. Totuși, principala problemă de cuantificare a eficienței activității de învățământ este legată de faptul că aceasta nu este o activitate economică, ci una social-culturală și, în consecință, efectele sunt greu de cuantificat. Dacă intrările (resursele) în sistem sunt relativ ușor de exprimat, ieșirile (beneficiile) sunt destul de greu de măsurat; acest lucru se datorează faptului că acestea se înregistrează pe o perioadă îndelungată de timp și de foarte multe ori nu îmbracă forma monetară.

Tocmai datorită acestui lucru, la început, cuantificarea eficienței activității de învățământ era făcută numai prin evaluarea **exclusivă** a eforturilor. Astfel, era acreditată ideea că dacă unei instituții de învățământ superior i se asigură resursele necesare, aceasta își va îndeplini obiectivele. Începând cu mijlocul anilor '80 au început să

¹ Bowen, H.R. (1977) „*Investment in Learning : The Individual and Social Value of American Higher Education*”, Jossey-Bass, San Francisco, California

fie studiate și efectele obținute, în raport cu eforturile depuse. În acest fel, s-a urmărit ca rezultatele să fie maxime la un volum dat al resurselor sau obținerea unor anumite rezultate în condițiile folosirii unor resurse minime. Treptat, accentul va trece de la maximizarea eforturilor (intrărilor în sistem) la *maximizarea efectelor* (a rezultatelor). Fără îndoială că, în cazul unei activități economice, maximizarea efectelor pentru a maximiza eficiența este un nonsens. Pentru o activitate social-culturală (așa cum este activitatea de învățământ) acest lucru este posibil și se explică prin faptul că omul este atât obiectul, cât și subiectul unei activități de acest gen.

În aprecierea eficienței economiei folosesc conceptul de „funcție de producție” pentru a descrie relațiile matematice dintre intrările de factori de producție (munca, natura și capitalul) și rezultatele obținute. De asemenea, folosesc conceptul de productivitate a muncii (rezultatul produs pe unitatea de munca) și conceptul de rentabilitate (costul pe unitatea de profit).

Noțiunea de funcție de producție presupune faptul că intrările și ieșirile pot fi definite riguros și precis. Conceptul de funcție de producție este mai greu de aplicat învățământului și prin urmare poate conduce la rezultate eronate. Aceasta se datorează mai multor aspecte, cum ar fi:

- Profesorii pot avea rezultate diferite în funcție de mediul în care lucrează, dar și în funcție de elevii cu care lucrează.
- Rezultatele obținute în învățământ sunt foarte complexe, de natură foarte diferită. Din această cauză, măsurarea lor este greu, dacă nu chiar imposibil de realizat.
- Rezultatele educației, atât pentru individ, cât și pentru societate nu sunt obținute exact în momentul în care fiecare elev părăsește școala, ci de-a lungul întregii vieți. Numai o mică parte din beneficii pot fi reprezentate de indicatorii de performanță și numai într-un anumit punct al vieții. Se mai pune întrebarea dacă realizările elevului sunt consecințe ale educației primite din școala sau a experienței câpătate de acesta înainte și după anii de școală.

De asemenea, folosirea noțiunii tradiționale de eficiență economică în educație poate conduce la rezultate eronate. Spre exemplu, creșterea numărului de absolvenți ce revin unui cadru didactic (care în limbajul economic ar însemna creșterea productivității muncii profesorului) nu înseamnă neapărat o creștere a eficienței activității de învățământ. Mai concret spus, obiectivul fundamental al unei instituții de învățământ superior nu este „producția de absolvenți”, ci creșterea nivelului de bunăstare și de civilizație al unei societăți. Prin urmare, creșterea numărului absolvenților este nesemnificativă din punct de vedere al eficienței activității de învățământ, dacă aceștia nu își găsesc un loc de muncă și nu contribuie (prin folosirea cunoștințelor și deprinderilor dobândite în procesul de învățământ) la bunăstarea personală și a societății. Mai mult decât atât, creșterea numărului de absolvenți ce revin unui cadru didactic nu este rezultatul exclusiv al creșterii

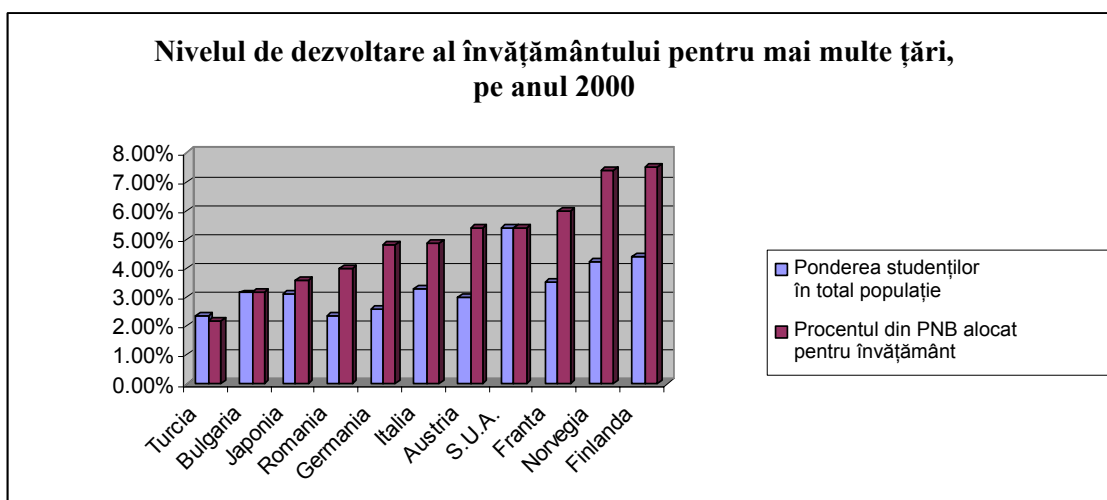
eficienței profesorului, ci este rezultatul influenței conjugate a mai multor factori: îmbunătățirea activității profesorului, îmbunătățirea activității studenților, nivelul intelectual ridicat al studenților, teste de verificare și probe de absolvire relativ facile etc.

Din cele prezentate mai sus, putem concluziona că folosirea „ad literam” a metodelor și tehnicilor de evaluare a eficienței economice pentru a măsura eficiența activității de învățământ poate conduce la rezultate distorsionate, ascunzând obiectivele de bază ale învățământului. Fără a neglija relevanța raportului efect/efort în aprecierea eficienței, putem spune că, la nivelul activităților social-culturale (din care face parte și activitatea de învățământ), este importantă analiza separată a eforturilor și mai ales a efectelor. Acest lucru se datorează faptului că, spre deosebire de activitatea economică (unde omul acționează asupra mijloacelor de muncă pentru a obține rezultatele propuse), în cazul activității de învățământ omul acționează asupra omului. Tocmai datorită faptului că omul se află în centrul activității social-culturale, studierea eforturilor și a efectelor (și mai puțin a raportului dintre ele) capătă o importanță deosebită. În cele ce urmează ne vom concentra atenția asupra intrărilor (eforturilor) și beneficiilor (efectelor) rezultate din activitatea de învățământ.

Din punctul de vedere al *intrărilor* trebuie precizat că există cel puțin două categorii de eforturi: eforturile individuale și eforturile societății.

Eforturile individuale se referă la acele eforturi pe care le face fiecare individ, membru al societății, pentru a lua parte la procesul educațional. Acestea pot fi de natură monetară (sub forma cheltuielilor și taxelor pe care studentul le plătește pe durata desfășurării procesului de învățământ) sau de natură nonmonetară (sub forma eforturilor intelectuale pentru a dobândi cunoștințe). Este evident faptul că cea de a doua categorie de efort nu poate fi cuantificată în unități bănești, deși poate este cel mai important tip de efort depus de un student.

În cazul *eforturilor societății*, acestea se referă, într-o proporție aproape exclusivă, la cheltuielile făcute de societate pentru desfășurarea unei activități de învățământ. Ele se pot evalua destul de ușor, îmbrăcând forma cheltuielilor de la bugetul de stat, alocate pentru sectorul învățământ. Acest indicator, exprimat atât în mărime absolută, dar mai ales în mărime relativă (sub forma procentului din produsul național brut), este destul de relevant pentru nivelul de dezvoltare al sistemului de învățământ dintr-o țară. Astfel, s-a constatat că în țările dezvoltate, despre care se știe că au un sistem de învățământ eficient, există o pondere ridicată a cheltuielilor pentru educație în totalul produsului național brut. Pentru exemplificare, prezentăm graficul nivelului de dezvoltare pentru diferite țări, la nivelul anului 2002.

Sursă: Anuarul Statistic al României, 2001

Analizând acest grafic, observăm că România se află pe ultimul loc din punct de vedere al ponderii studenților în totalul populației și printre ultimele locuri din punct de vedere al procentului din PNB alocat pentru educație.

Referitor la *ieșirile* (efectelor) din sistem, problema este mult mai complicată. În mod tradițional, ideea că învățământul este benefic a fost acceptată ca un adevăr general valabil. Începând cu anii '80 s-a pus problema cuantificării efectelor nevăzute ale activității de învățământ. În acel moment, a devenit evidentă dificultatea unei astfel de evaluări, datorită numeroaselor probleme metodologice și conceptuale întâlnite, precum și amplitudinii și diversității efectelor rezultate din activitatea de învățământ.

Există o observație de bază de la care trebuie să se pornească evaluarea activității de învățământ. Ea se referă la faptul că oamenii cu educație (deci care au beneficiat într-o proporție mai mare sau mai mică de sistemul de învățământ) sunt diferiți de cei care nu au beneficiat de educație. Prin urmare, indivizii se schimbă, pe măsură ce obțin mai multe cunoștințe. Astfel de schimbări pot fi întâlnite în diferite ipostaze: la locul de muncă al individului, în comportamentul acestuia, în nivelul de sănătate, în activitățile casnice, în viața economică etc. Fără îndoială că se pune întrebarea: În ce măsură aceste schimbări sunt rezultatul exclusiv al educației primite și nu al altor factori conjugați (maturizare, experiență etc.). În mod ideal, putem considera două grupuri care nu diferă între ele decât prin nivelurile diferite de educație (unul care a primit educație, iar celălalt care nu a beneficiat de ea). În măsura în care se observă diferite avantaje (economice, sociale etc.) pentru grupul cu educație față de celălalt grup, atunci se poate aprecia că aceste beneficii sunt efectul activității de învățământ. M. Blaug² afirma următoarele: „... începem prin a prezenta un fapt de necontestat: dintre oricare două grupuri de indivizi, cu aceeași vârstă și același sex, unul cu educație superioară va avea o medie a veniturilor mai mare decât cel al grupului cu educație mai

puțină, chiar dacă cele două grupuri fac parte din aceeași categorie profesională, în cadrul aceleiași industrii...”. În realitate este imposibil de găsit astfel de grupuri identice, unul cu educație iar altul fără. În primul rând, această imposibilitate rezidă în faptul că oamenii sunt diferiți, cu niveluri intelectuale diferite, care trăiesc în medii familiale diferite, cu aptitudini și deprinderi diferite. În al doilea rând, în toate țările civilizate (care și-au pus problema studierii eficienței sociale) învățământul, cel puțin primar, este obligatoriu. Prin urmare nu există indivizi sau grupuri de indivizi care nu au nici un fel de educație. Din această cauză, în aceste țări (S.U.A., Canada, Europa, Australia) s-a pus problema studierii avantajelor diferite înregistrate de persoane care au beneficiat de niveluri de educație diferite.

Este evident că orice discuție referitoare la efectele activității de învățământ trebuie diferențiată în funcție de nivelul de educație. Beneficiul obținut de un absolvent de învățământ primar va fi diferit de cel care va absolvi o instituție de învățământ superior. Totuși, beneficiul imediat pe care îl obține un absolvent de învățământ primar este posibilitatea de a trece la nivelul superior de educație. Educația și efectele pe care le generează se comportă ca niște bunuri economice, valoarea lor fiind determinată de legea cererii și a ofertei. Astfel, în măsura în care aproape toate persoanele din societate dețin cunoștințele furnizate de învățământul primar (altfel spus, au absolvit acest tip de învățământ), valoarea beneficiilor va fi mai mică decât în situația în care un număr redus de persoane din societate ar deține aceste cunoștințe. Spre exemplificare, persoanele din România nu pot atrage salarii mari pentru că știu limba română (pe care au asimilat-o în ciclul primar). Dimpotrivă însă, ei pot obține salarii mari dacă cunosc limba engleză sau au abilități pentru calculator (cunoștințe pe care le-au asimilat în învățământul liceal sau universitar). Din această cauză, efectele activității de învățământ vor diferi în funcție de nivelul de educație considerat, în măsura în care proporții din ce în ce mai mici de populație sunt capabile să atingă niveluri superioare de educație.

Analiza beneficiilor educaționale trebuie făcută ținând cont de mai multe aspecte.

² Blaug M. (1972) „The correlation between education and earnings: What does it signify?”, Higher Education 1(1)

Primul aspect este reprezentat de *beneficiarul* activității de învățământ. Există un număr relativ mare de beneficiari potențiali ai sistemului de învățământ :

- Primul (și cel mai evident) este *studentul*. Fără îndoială că nu toți studenții beneficiază în aceeași măsură de sistemul de învățământ. Indivizii intră în sistemul educațional cu o varietate de aptitudini și calități care îi vor ajuta sau îi vor împiedica să dobândească cunoștințe. Efectul (beneficiul) obținut de un student este destul de ușor de definit. Spre exemplu, un individ care absolvă un institut de medicină va obține un salariu ridicat, precum și mulțumirea sufletească datorată tratării bolnavilor. Acest beneficiu este denumit de economiști *beneficiu privat*.
- Al doilea beneficiar al sistemului de învățământ este foarte apropiat de primul și este reprezentat de *familia* sau prietenii studentului care investesc în sistem prin plata diferitelor taxe ale acestuia.
- Un alt beneficiar al sistemului de învățământ este reprezentat de către *societate* în ansamblul ei. Efectul obținut de aceasta este denumit *beneficiu social*. În exemplu prezentat anterior, dacă absolventul unui institut de medicină ar îmbrățișa cariera de cercetare și ar descoperi un medicament care ar vindeca o maladie, atunci beneficiul social este reprezentat de indivizii vindecați de acel medicament. Trebuie precizat că beneficiul social nu poate exista fără un beneficiu privat. Astfel, doctorul care a descoperit un tratament ce vindecă o maladie trebuie recompensat fie material (sub forma financiară), fie spiritual (sub forma unor premii sau distincții).
- Al patrulea beneficiar al sistemului de învățământ este constituit de persoanele care fac parte din sistemul de învățământ. Acestea au o importanță deosebită deoarece, în multe cazuri, deciziile sunt luate în cadrul instituțiilor de învățământ nu în beneficiul studenților sau al societății, ci al lor personal. Astfel, în cadrul instituțiilor de învățământ superior pot fi întâlnite cursuri care, datorită unei relative imobilități a personalului didactic, sunt neadaptate, într-o proporție mai mare sau mai mică, cerințelor actuale ale studenților. Un alt exemplu poate fi constituit de decizia conducerii unei instituții de învățământ superior de a construi o nouă clădire și de a mări astfel capacitatea instituției, în locul modernizării capacității existente, care ar fi mult mai benefică studenților și societății în ansamblul ei.

Al doilea aspect care trebuie analizat este reprezentat de *tipurile de beneficii* ale sistemului educațional. Conform literaturii de specialitate, există mai multe tipuri de efecte: cognitive sau afective, cuantificabile sau necuantificabile, economice sau sociale.

Este evident faptul că unele dintre aceste tipuri de efecte sunt mai ușor de identificat decât altele. Economiștii, în dorința lor de a judeca totul prin prisma analizei cost-beneficiu, au tendința să observe numai efectele economice. De aceea, ei văd educația ca o investiție în capitalul uman, în care cheltuielile financiare și de timp sunt făcute pentru a dobândi educație, care va

crește valoarea individuală pe piața muncii și, în final, venitul.

Teoria capitalului uman pleacă de la ideea potrivit căreia calitatea și cantitatea educației primite de un individ contribuie la creșterea valorii sale, la creșterea productivității muncii sale; iar în final, această creștere de productivitate conduce la venituri mai mari. Desigur, capitalul uman al unui individ depinde în egală măsură și de alți factori, extraeducaționali. Spre exemplu, faptul că un absolvent de instituție de învățământ superior are un salariu mai mare decât un absolvent de liceu nu trebuie să ne conducă la ideea că absolvind o facultate vom avea, în mod obligatoriu, un salariu mai mare. Este posibil ca absolventul de facultate să fie mai inteligent și mai motivat decât absolventul de liceu și datorită acestor calități ar putea obține un venit mai mare chiar dacă nu ar fi absolvit o instituție de învățământ superior. De aceea, evaluarea educației prin prisma veniturilor obținute a fost făcută în condițiile ideale în care ceilalți factori care afectează veniturile erau considerați constanți. În aceste condiții, analizele mai vechi făcute de G.S. Becker³ până la cele mai recente făcute de F. Palafox⁴ au ajuns la același rezultat: orice alți factori rămânând constanți, persoanele cu educație superioară vor câștiga mai mult de-a lungul vieții.

Cu toate acestea, în realitate, corelația educație – venituri prezintă anumite lipsuri. Aceste neajunsuri sunt reprezentate tocmai de factori extraeducaționali, care influențează nivelul veniturilor. Dintre aceștia putem enumera:

- conjunctura de pe piața forței de muncă, care poate influența veniturile obținute de diferite persoane, indiferent de educația dobândită. Este posibil ca un absolvent de facultate tehnică (spre exemplu, construcții) pregătit pentru o profesie deficitară pe piața forței de muncă să aibă, la un anumit moment, un salariu mai mare decât un absolvent de facultate umanistă (spre exemplu, filolog), pregătit pentru o profesie pentru care există un surplus de forță de muncă.
- un alt factor de influență al veniturilor, pentru care putem spune că relația educație – venituri nu este perfectă, îl constituie viitoarea slujbă a absolventului. Aceasta poate genera efecte diferite: atât financiare (venituri), cât și nonfinanciare. Este posibil ca o educație superioară să conducă la o profesie (slujbă) foarte dorită, care nu furnizează venituri deosebite, dar care oferă satisfacții de altă natură (statut social, prestigiu etc.). Spre exemplu, slujbele în cadrul aparatului guvernamental central sau în domeniul academic sunt deținute de foarte multe ori de persoane care obțin venituri din alte activități și, prin urmare, nu sunt interesate de veniturile financiare ale acestor posturi.
- un alt factor de influență a veniturilor, general acceptat, este considerat a fi discriminarea sau subiectivismul,

³ Becker G.S. (1964) „*Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*”, Columbia University Press, New York

⁴ Palafox F., Mora J.G., Perez F. (1999) „*Capital Humano, Educación y Empleo*”, Fundación Bancaja

care împiedică productivitatea să se reflecte în veniturile ridicate. Preferința unor angajatori spre un anumit tip de angajat poate genera efecte diferite, la același nivel de educație superioară. Astfel, cei defavorizați vor fi obligați fie să muncească mai mult pentru a obține aceleași venituri, fie să accepte salarii mai mici în cazul aceleiași productivități.

- alți factori de influență ai veniturilor sunt de natură individuală: sănătate, motivare, abilitate, statut social, inteligență etc. Este evident că un individ sănătos obține de-a lungul vieții un venit mai mare decât altul cu un stadiu de sănătate mai scăzut, în condițiile aceluiași nivel de pregătire superioară.

Pe lângă aceste efecte cuantificabile (care îmbracă forma veniturilor), există numeroase alte efecte sociale, care sunt foarte greu de identificat, iar o dată identificate, sunt și mai greu de evaluat.

Aceste efecte sunt complementare efectelor economice și contribuie, așa cum a spus Adam Smith, la înțelegerea de către membrii societății a „îndatoririlor cotidiene ale vieții private”. Efectele sociale (și în general, cele noncuantificabile) se manifestă la două niveluri: la nivelul individului și la nivelul societății în ansamblul ei. Trebuie precizat că efectele la nivelul colectivității sunt rezultatul sinergetic al efectelor individuale.

Un prim efect social este atestat de numeroase studii și cercetări de specialitate legate de fertilitate. Astfel, s-a constatat că educația influențează în mod determinant fertilitatea din cadrul unei familii. Mai precis, educația poate crește vârsta căsătoriei și a primei nașteri. Acest lucru se datorează acțiunii a cel puțin trei factori:

- creșterea costului de oportunitate a timpului alocat îngrijirii copilului;
- măsuri contraceptive mai eficiente;
- schimbări survenite în stilul de viață.

Totuși, venituri mai mari pot semnifica faptul că familia își poate permite să aibă mai mulți copii, poate cu o mai mare atenție acordată creșterii lor. Cu toate că sunt dihotomice, viața socială oferă numeroase exemple pentru fiecare dintre cele două argumente. Tendința la nivel mondial este ca la o valoare ridicată a veniturilor într-o familie să existe un număr redus de copii, dar cu un nivel mare al cheltuielilor de îngrijire pentru fiecare dintre aceștia. Astfel de studii au fost făcute de către D.H. Sullivan și T.M. Smeedling⁵ (1997) pentru țările în curs de dezvoltare, dar și de către R. Herrnstein și C. Murray⁶ (1994) și R. Haveman și B. Wolfe⁷ (1995) pentru S.U.A.

Un alt efect social al educației este mai legat de piața forței de muncă. Condițiile de muncă sunt, de regulă, mult mai convenabile pentru un absolvent de învățământ superior, în sensul că relația cu superiorii se bazează pe o

încredere mai mare decât în situația unei persoane fără educație (Meer and Weilers, 1996). Aceste tipuri de beneficii nonsalariale (condiții și climat de muncă, statut personal, posibilități de promovare) au o importanță deosebită pentru absolventul de învățământ superior, uneori la fel de mare ca cea a salariului obținut.

Al treilea tip de efecte social al educației se referă la îmbunătățirea comportamentului individului. Mai concret, educația poate îmbunătăți aptitudinile individului de a adopta decizii, de a fi mai inovativi, de a se adapta mai rapid la schimbările sociale și tehnologice survenite, de a încuraja progresul tehnic etc. În acest sens putem preciza un studiu realizat în S.U.A. în anul 1987 de către G.D. Wozniak⁸, referitor la fermieri. Astfel s-a ajuns la concluzia că adoptarea rapidă a tehnologiilor moderne în acest domeniu este influențată de nivelul educațional.

Un alt gen de efecte social al educației este legat de comportamentul mai sănătos al absolvenților de învățământ superior. Astfel, Sander (1995) observa o reducere a consumului de țigări și de droguri pentru persoanele cu educație superioară. Aceste efecte sunt atribuite în mod special educației, deoarece există și tendința oamenilor de a consuma bunuri din ce în ce mai diversificate atunci când au venituri mari, care, la rândul lor, sunt obținute în urma unei educații superioare. În același timp, conform lui J.R. Behrman⁹, efectele educației sunt benefice și asupra criminalității, protejării mediului și structurii familiale. Într-adevăr, amplitudinea efectelor sociale ale educației este foarte mare, idee sugerată și de G.S. Becker¹⁰.

Al cincilea tip de efect social este reprezentat de dimensiunea relațiilor interumane. Astfel de efecte sunt reprezentate de satisfacția oferită de participarea alături de colegi la diferite activități, de întâlnirea cu eventuala parteneră de viață etc.

Nu în ultimul rând, un alt tip de efecte sociale este reprezentat de cele pe care le înregistrează în mod direct societatea, în ansamblul său. Acestea se referă la corupție, birocrație, divizarea societății, dezvoltarea și inegalitatea socială etc. Toate aceste domenii pot fi ameliorate de un nivel superior al educației.

Analizând aceste efecte sociale, putem concluziona că satisfacția vieții este posibil să crească în condițiile unui nivel de educație superior. Totuși, realitatea este mult mai complexă și mai controversată. Astfel, J. Hartog și H. Oosterbeek¹¹, separând nivelul de inteligență față de cel al educației, au descoperit efectele benefice ale educației asupra stării de sănătate, gradului de fericire și de bunăstare pentru diferite persoane din Olanda. În domeniul sănătății, persoanele cu un nivel scăzut al educației aveau șanse de aproape șase ori mai mari să aibă un stadiu de sănătate

⁵ Sullivan D.H., Smeedling T.M. (1997) „*Educational Attainment and Earnings Inequality in Eight Nations*”, Luxembourg Income Study Working Paper nr. 164, Luxembourg

⁶ Herrnstein R., Murray C. (1994) „*The bell curve: intelligence and class structure in American life*”, New York: Free Press

⁷ Haveman R., Wolfe B. (1995) „*The determinants of childrens attainments: A review of methods and findings*”, Journal of Economic Literature 33: 1829-1878

⁸ Wozniak G.D. (1987) „*Human Capital, Information and the Early Adoption of New Technology*”, Journal of Human Resources 22 (1987): 101-112

⁹ Behrman J.R., Stacey N. (1997) „*The Social Benefits of Education*”, Ann Arbor, Michigan University Press

¹⁰ Becker G.S., Mulligan G.B. (1997) „*The Endogenous Determination of Time Preference*”, Quarterly Journal of Economics

¹¹ Hartog J., Oosterbeek H. (1993) „*Public and private sector wages in the Netherlands*”, European Economic Review, 37(1):97-114, January 1993

precar, decât cele cu un nivel al educației ridicat. Aproape la fel era situația și în cazul gradului de fericire, în sensul că persoanele fără educație superioară aveau aproape de cinci ori mai multe șanse să fie nefericite. Cu toate acestea, concluziile desprinse de cei doi autori nu se potrivesc cu cele ale lui A. Clark¹². Acesta, realizând un studiu similar în Marea Britanie, a ajuns la concluzia că persoanele cu educație superioară nu sunt neapărat mai fericite, mai sănătoase sau mai bogate decât cele fără această educație. Potrivit lui, peste un anumit nivel al educației, școala poate avea efecte adverse asupra acestor dimensiuni analizate (stare de sănătate, grad de fericire și de bunăstare).

Al treilea aspect important referitor la efectele educației este **modul de evaluare** al acestora. O primă modalitate de cuantificare este cunoscută sub denumirea de „valoare adăugată”. Așa cum am precizat anterior, diferențele dintre indivizi cu pregătiri educaționale identice sau diferite nu se datorează în exclusivitate sistemului de învățământ. Adevărata problemă din punctul de vedere al beneficiilor educației este măsura în care schimbările înregistrate la nivelul individului se datorează sistemului educațional. Acest lucru implică o evaluare înainte și după absolvirea unei instituții de învățământ, în așa fel încât schimbările survenite să poate fi identificate și evaluate. În esență, metoda „valorii adăugate” constă în evaluarea calităților și aptitudinilor unui individ înainte de o experiență educațională și la finalul acesteia. Comparând nivelul final cu cel inițial se poate observa efectul (beneficiul) sistemului de învățământ asupra individului. Cu toate acestea însă, efectul observat poate să nu fie în totalitate rezultatul sistemului de învățământ. Astfel, schimbări semnificative la nivelul individului pot apărea ca urmare a procesului normal de maturizare (proces care are loc atât în prezența, cât și în absența unei educații), ca urmare a unor condiții familiale deosebite sau ca urmare a vieții economice. De aceea este necesar să fie luați în considerare și alți factori extraeducaționali care influențează schimbările intervenite la nivelul individului.

Pomind de la aceste idei și având o altă optică de evaluare a efectelor educației, H.R. Bowen¹³, în tratatul său „*Investment in Learning*”, a pus problema utilității schimbărilor survenite în cadrul individului, ca urmare a educației. H.R. Bowen prezintă cinci modalități diferite de a evalua aceste schimbări:

- Prima modalitate de cuantificare este aceea de a considera orice cheltuială făcută în cadrul sistemului de învățământ ca o măsură a utilității ei („...cheltuielile făcute în învățământul universitar nu trebuie făcute decât în măsura în care studenții, familiile lor și societatea civilă în ansamblul ei consideră că efectele rezultate vor justifica cheltuielile făcute”);
- Al altă modalitate de a evalua efectele este aceea de a considera potențialele creșteri ale valorii capitalului uman ca rezultat al educației în învățământul superior.

Deși oarecum respingător, indivizii sunt evaluați prin prisma pierderilor suferite în cazul morții sau al unei incapacități. Bowen descrie modalitatea de cuantificare a vieților indivizilor, sugerând faptul că dacă este posibil să se determine punctul de la care viețile absolvenților de învățământ superior sunt mai „valoroase” decât cele ale absolvenților de liceu, atunci, prin însumarea tuturor absolvenților de facultate se poate stabili valoarea adăugată a vieților absolvenților, datorată sistemului de învățământ superior.

- O a treia modalitate de evaluare a efectelor învățământului superior prezentată de H.R. Bowen este reprezentată de studierea creșterii economice înregistrată de S.U.A. într-o perioadă bine determinată și măsura în care educația este responsabilă de această creștere.
- A patra modalitate se referă la evaluarea ratelor de rentabilitate ale investițiilor în sistemul de învățământ superior. Dezavantajul acestei metode este reprezentat de faptul că ia în considerare numai veniturile sau creșterile de venit ale indivizilor ca rezultat al absolvirii unui institut de învățământ superior. Așa cum am precizat anterior, mai sunt și alte beneficii ale sistemului de învățământ, pe lângă veniturile înregistrate.
- a cincea modalitate de cuantificare a efectelor activității de învățământ prezentată de H.R. Bowen este aceea de a afla părerea subiecților despre propria experiență universitară. El a concluzionat că „experiența este departe de a genera un punct de vedere, mai ales că subiecții nu plăteau integral costul educației. Reacția favorabilă a subiecților analizei poate fi explicată numai prin faptul că ceva de valoare (educația) era asimilat de către o mare majoritate de studenți”.

Fiecare din aceste metode poate fi aplicată atât la nivelul preuniversitar, cât și la nivelul universitar. Problema este că, deși unele beneficii sunt destul de greu de evaluat, acest lucru nu trebuie să conducă la ideea că ele nu pot fi, sub nici o formă, măsurabile și deci că nu sunt importante sub aspectul vieții economice și sociale.

Un alt aspect semnificativ al efectelor educaționale este **momentul apariției efectelor**. Fără îndoială, anumite efecte se înregistrează pe perioada de derulare a procesului de învățământ. Este vorba în principal de dobândirea de cunoștințe și tehnici pe care viitorul absolvent le va folosi în viața sa ulterioară. În același timp, pe măsura acumulării de cunoștințe se constată o modificare în comportament a studentului, o nouă înțelegere a societății. Analizând însă beneficiile educaționale numai pe perioada de derulare a procesului de învățământ, pierdem din vedere o mare varietate de beneficii educaționale, care se înregistrează după ce procesul s-a încheiat; și poate că tocmai aceste efecte, prin amploarea și diversitatea lor, sunt mult mai importante decât cele înregistrate de individ în timpul studenției.

Cel mai elocvent exemplu în acest sens este obținut prin compararea venitului înregistrat de un absolvent de liceu care muncește de, să zicem, 5 ani cu venitul obținut de un proaspăt absolvent de învățământ superior. Ar fi eronat să gândim că veniturile absolventului de învățământ

¹² Clark A. (1996) „*Job Satisfaction in Britain*”, British Journal of Industrial Relations, 34

¹³ Bowen, H.R. (1977) „*Investment in Learning: The Individual and Social Value of American Higher Education*”, Jossey-Bass, San Francisco, California

superior sunt obligatoriu mai mari decât cele ale absolventului de liceu care are 5 ani experiență. De altfel, s-a observat că, în general, absolvenții de facultate au la început venituri egale sau chiar mai mici decât absolvenții de liceu. Acest aparent paradox poate fi explicat din mai multe puncte de vedere. Astfel, s-a constatat că absolvenții de învățământ superior sunt predispuși să continue procesul de învățare (față de absolvenții de liceu) și de aceea vor ocupa acele posturi care presupun acest lucru. Angajatorii, însă, nu sunt dispuși să cheltuiască sume mari cu educația angajaților, mai ales în situația în care angajatul poate alege alt angajator. Din aceasta cauză, pentru absolventul de învățământ superior, modalitatea de a continua procesul educațional și de a-și îmbunătăți cunoștințelor este aceea de a accepta un nivel inițial al salariului mai scăzut, care să compenseze, într-o măsură mai mare sau mai mică, costul educației suportat de angajator. Ideea este că, după un număr oarecare de ani, absolvenții care au „investit” acceptând salarii mai mici și care au continuat procesul educațional la locul de muncă vor fi remunerați cu salarii mai mari. Astfel se explică motivul pentru care o parte din absolvenții de învățământ superior încep cu salarii mai mici decât absolvenții de liceu, urmând ca, odată cu trecerea anilor, salariul lor să-l depășească pe cel al absolvenților de liceu, cu o diferență din ce în ce mai mare. Dacă ar fi să analizăm efectul educației imediat ce procesul de învățământ s-a încheiat, am putea trage concluzia, eronată de altfel, că educația superioară nu are nici un fel de efect asupra veniturilor indivizilor. Tocmai de aceea analiza trebuie să se facă pe o perioadă mai mare de timp, astfel încât să poată fi observat efectul educațional din punct de vedere al unui venit mai mare pentru persoane cu educație superioară.

Fără îndoială că lista beneficiilor educaționale poate fi mai mare. Așa cum am precizat anterior, există numeroase dificultăți în identificarea tuturor efectelor sistemului de învățământ și, ulterior, în evaluarea acestora. Analiza cost-beneficiu trebuie să o facă fiecare persoană, pentru a decide dacă efectele potențiale pe care le-ar putea obține absolvind o instituție de învățământ superior merită costul (financiar și non financiar) implicat. Aceeași problemă trebuie să și-o pună și societatea în ansamblul ei: dacă beneficiile rezultate din alocarea fondurilor pentru învățământ sunt la fel de mari ca cele rezultate din alte sectoare alternative învățământului. Concluzia care se desprinde este că, atât pentru individ, cât și pentru societate, educația este o investiție profitabilă. Dar, ca la orice bun economic, creșterea de efecte este din ce în ce mai mică de la un nivel de educație mai departe.

Asist. univ. drd. Claudiu CICEA

Bibliografie

1. BECKER, G.S. „*Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*”, Columbia University Press, New York, 1964

2. BECKER, G.S., MULLIGAN, G.B. „The Endogenous Determination of Time Preference”, *Quarterly Journal of Economics*, 1977
3. BEHRMAN, J.R., STACEY, N. „The Endogenous Determination of Time Preference”, *Quarterly Journal of Economics*, 1977
4. BLAUG, M. „*The correlation between education and earnings: What does it signify?*”, Higher Education, 1972
5. BOWEN, H.R. „*Investment in Learning : The Individual and Social Value of American Higher Education*”, Jossey-Bass, San Francisco, California, 1977
6. CLARK, A. „*Job Satisfaction in Britain*”, *British Journal of Industrial Relations*, 34, 1996
7. HARTOG, J., OOSTERBEEK, H. „*Public and private sector wages in the Netherlands*”, *European Economic Review*, 37(1):97-114, January 1993
8. HAVEMAN, R., WOLFE, B. „*The determinants of childrens attainments: A review of methods and findings*”, *Journal of Economic Literature* 33: 1829-1878, (1995)
9. HERRNSTEIN, R., MURRAY, C. „*The bell curve: intelligence and class structure in American life*”, New York: Free Press, 1994
10. PALAFOX F., MORA, J.G., PEREZ, F. „*Capital Humano, Educación y Empleo*”, Fundación Bancaja, 1999
11. SULLIVAN, D.H., SMEEDING, T.M. „*Educational Attainment and Earnings Inequality in Eight Nations*”, Luxembourg Income Study Working Paper nr 164. Luxembourg, 1997
12. WOZNIAK, G.D. „*Human Capital, Information, and the Early Adoption of New Technology*”, *Journal of Human Resources* 22 (1987): 101-112